

63.3/4/кр3)
15

ГАЛИЧИНА

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

10
2004

ГАЛИЧИНА

НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

10' 2004

НБ ПНУС

698078

м.Івано-Франківськ

2. Бучко Д.Г. Походження назв населених пунктів Покуття. – Львів, 1990. – С. 107.
3. Там само. – С. 111.
4. Там само. – С. 53.
5. Грабовецький В. Історія Коломиї. – Коломия, 1996. – С. 44.
6. Бучко Д.Г. Назв. праця. – С. 76.
7. Івано-Франківська область. Адміністративно-територіальний поділ на 1 січня 1997 року. – С. 14 – 75.
8. Крип'якевич І. Середньовічні монастирі в Галичині // Записки Чину Святого Василя Великого. II. – 1926. – Вип. I. – С. 97.
9. Польові дослідження археологічної експедиції Івано-Франківського краєзнавчого музею (2002 р.) у складі Томенчука Б., Вуянко М., Палійчук Н. Звіт. (Зберігається у краєзнавчому музеї).
10. Вуянко М. Дослідження середньовічних монастирів Прикарпаття // Наукові записки Інституту народознавства НАН України та Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5 – 6. – С. 234 – 239.
11. Вуянко М. З історії монастирів Долинщини: монастир Успення Пречистої Діви Марії в Пацикові // Наукові записки Інституту народознавства НАН України та Івано-Франківського краєзнавчого музею. – Івано-Франківськ, 2001. – Вип. 5 – 6. – С. 20 – 28.
12. Там само. – С. 26 – 27.
13. Бучко Д.Г. Назв. праця. – С. 25 – 26.
14. Prochaska A. Materialy archiwalne, wyjete glownie z Metryki litewskiej od 1348 do 1607 roku. – Lwów, 1890. – S. 73.
15. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868-1935. – T. 12. – S.117.
16. Розов В. Українські грамоти XIV – першої половини XV в. – К., 1928. – Т.1. – С.54.
17. Літопис руський. – К., 1989. – С. 348.
18. Там само. – С. 345.
19. Літопис руський. – С. 371.
20. Вуянко М. Дослідження середньовічних монастирів Прикарпаття. – С. 234.
21. Вуянко М. З історії монастирів Долинщини: монастир Успення Пречистої Діви Марії в Пацикові. – С. 26 – 27.
22. Пастернак Я. Старий Галич. – Івано-Франківськ, 1998. – С. 62, 67.
23. Чачковський Л., Хмільевський Я. Княжий Галич. – Станиславів, 1938. – С. 34.
24. Скрипник І. Нариси історії Скиту Манявського. – Богородчани, 1994. – С. 27-29.
25. Дециця М. Малий український церковно-історичний словник. – Львів, 1994. – С.111.
26. Польові дослідження археологічної експедиції Івано-Франківського краєзнавчого музею (1994-95 рр.) у складі Томенчука Б., Вуянко М., Марченка Г. Звіт. (Зберігається у краєзнавчому музеї); Скворій Р. На болехівських виднюколах. – Стрий, 1991. – С.18.
27. Вуянко М. Дослідження середньовічних монастирів Прикарпаття // Наукові записки. – С. 239.
28. Історія міст і сіл України. Івано-Франківська область. – К., 1971. – С.197.
29. Ваврик М., ЧСВВ. Нарис розвитку і стану Василянського Чина XVII – XX ст. Топографічно-статистична розвідка. – Рим, 1979. – С. 15 – 21.
30. Украинская ССР. Административно-территориальное деление на 1 января 1979 года. – К., 1979.

ІДЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ СОБОРНОСТІ В ДІЯЛЬНОСТІ “РУСЬКОЇ ТРІЙЦІ” ТА ЇЇ ПОСЛІДОВНИКІВ У ГАЛИЧИНІ В 1830 – 1840-х рр.

XIX століття увійшло в історію як період формування модерної української нації, ідеї соборності України, що була втілена в Акті злуки Української Народної Республіки та Західно-Української Народної Республіки в січні 1919 р. Особливо складний шлях для утвердження соборницьких настроїв пройшла Галичина, яка перебувала у складі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, а перед тим багато століть – під польською владою. Переломною подією в західноукраїнському національному відродженні стала діяльність “Руської трійці”, що мала послідовників у 1830 – 1840-х рр., ввела народну мову галицьких русинів-українців у літературу і виразно обстоювала соборність етнічних українських земель. Обрана тема, що хронологічно охоплює період до “весни народів” 1848 р., привертала увагу дослідників, насамперед кінця XIX – початку XX ст.¹ та сучасних вітчизняних², однак і досі викликає науковий і суспільно-політичний інтерес*.

* * *

За першим поділом Польщі 1772 р. галицькі русини перейшли під владу Австрії в денационалізованому стані, за висловом відомого українського літературознавця М.Возняка, “без ознак свого окремого національно-культурного життя”³. Ополячення й окатоличення поширилися настільки, що навіть по селах священники – єдина більш-менш освічена верства українського населення – почали виголошувати проповіді польською мовою та намагалися розмовляти по-польськи вдома або користувалися т.зв. язичієм (мішанина польської, церковнослов’янської і української мов). Поштовх до активізації національно-культурного життя дали реформи австрійських цісарів Марії-Терези та Йосифа II 1770 – 1780-х рр. у душі освіченого абсолютизму, що підвищили статус Греко-католицької церкви, сприяли освіті священників. Національний рух галицьких русинів поступово активізувався під впливом передових ідей із Заходу – Просвітництва і романтизму, що викликали пробудження притлумленого за довгі роки польського панування почуття національної ідентичності, підвищили інтерес до народної творчості. “На брак умового життя серед галицьких русинів перед виступом Маркіяна Шашкевича нарікаги годі”, – писав К.Студинський, – в краї “розвинув ся спеціально сильно науковий рух...”⁴.

На першому етапі відродження національно свідомої інтелігенції почала досліджувати різні сторони життя народу, набуло розвитку народознавство як наука, що охопила фольклористику та етнографію, мовознавство, історію. Щоправда, початкові кроки на шляху національно-духовного відродження в Галичині

* “Про зносини межі собою галицької і російської України в першій половині 19 в., – писав відомий український дослідник Михайло Возняк, – не маємо досі ніякої розвідки... Сама тема в цілості чекає на свого дослідника” (Див.: Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в I пол. XIX в. // Неділя. – Львів, 1911. – Ч. 43 – 44. – 5 падолиста. – С.3). Радянські історики з ідеологічних причин не приділяли даній темі належної уваги.

виявилися досить нерішучими. Перші граматики руської мови (І.Могильницького, М.Лучкая, Й.Левицького, Й.Лозинського та ін.) були написані німецькою, польською, латинською мовами або штучним язичієм. З цього приводу І.Огієнко влучно зауважив, що автори граматик “закликають любити свою “руську” мову, але кличуть по-польськи чи німецьки”⁵. Перший фаховий дослідник історії Галичини Денис Зубрицький так і не наважився писати свої твори українською мовою, а друкувався польською, німецькою, російською⁶. Серед галузей народознавства в Галичині найбільш плідною була фольклористика. На сторінках польськомовних часописів, альманахів, у фольклорних збірках поляків В.Залеського, З.Доленги-Ходаковського українські народні пісні були вміщені всуміш із польськими і друкувалися латинкою. Священик Йосиф Лозинський видав свою збірку “Руське весілля” (“*Ruske wesila*”) 1835 р. польським алфавітом. По суті, галицько-русська інтелігенція не мала чіткого усвідомлення національної належності.

Будителями української національної ідеї в Галичині стали діячі “Руської трійці”. Вихованці духовної семінарії, студенти Львівського університету Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич і Яків Головацький у 1830-х рр. зайнялися дослідженням різних сторін життя рідного народу. “Руська трійця” практично першою на західноукраїнських землях порушила питання про організацію спеціальних народознавчих мандрівок, “пішла в народ” із метою вивчення фольклору та етнографії, мови, історії, всього, що пов’язано з власною індивідуальністю народу⁷.

Гуртківці поставили за мету підготувати до друку фольклорно-літературний збірник народною розмовною мовою, фонетичним правописом (з алфавіту викинули ь і латинське j, замість ó та é стали вживати i, замість ы – u та ін.). Рішення М.Шашкевича і його товаришів кардинально змінювали усталені норми, коли в літературі вживалися чужі мови або стара книжна церковнослов’янська мова, така ж мертва, як і латинь. “... Лише один Могильницький, – стверджував К.Студинський, – силкував ся писати свою граматику в руській мові, але і в ній дефініції, термінологія та й взагалі цілий науковий апарат нагадують нам “церковно-славянщину” граматик 16 або 17 в.”. На його думку, передусім через мову, “мертву або чужу”, не можна з цих творів “починати добу відродження Галицької Руси. Почав її доперва М.Шашкевич...”⁸. “Пиши, як чуєш, а читай, як видиш” – це гасло знайшло своє втілення у другому, а незабаром і в третьому збірниках “Руської трійці”.

На відміну від збірки “Сынъ Русѣ”, в якій, за висловом К.Студинського, “писав кождий, як умів”, “автори бороли ся в першій ряді з язиковими труднощами, не згадуючи про правописне питане”⁹, друга книжка Шашкевичевого гуртка призначалася для друку. Її назвали “Зоря, писемце присвячене рускому языку”, але рукопис, на жаль, не зберігся і про зміст збірки немає докладних відомостей. “Зоря” мала відкриватися портретом Б.Хмельницького та історико-літературним нарисом про гетьмана, який написав М.Шашкевич на основі козацьких пісень і за матеріалами “Истории Малой России” Д.Бантиш-Каменського. Інтерес “Руської трійці” до особи Хмельницького та національно-визвольного руху під його керівництвом засвідчив усвідомлення єдності розмежованого державними кордонами народу, що мав славне історичне минуле. Збірка вперше в Галичині

містила фольклорні та оригінальні твори народною мовою, фонетичним правописом. Як наслідок, львівська цензура, куди “Зоря” була подана в травні 1834 р., затягнула з вердиктом, через відсутність руського цензора у Львові (бо в Галичині ніколи не друкували книг руською мовою) переслала рукопис до Відня, відомому слов’янському філологу Варфоломею Копітару. Лише в липні 1835 р. прийнято рішення про заборону друкувати збірку, вирішальне слово було за митрополитом Михайлом Левицьким та професором моральної теології Львівського університету Венедиктом Левицьким¹⁰.

Суворе рішення цензури можна пояснити усвідомленням небажаних для австрійської влади політичних наслідків, які викликала б публікація цієї збірки. У рецензії В.Копітара (опублікованій професором М.Возняком у перекладі з німецької мови) прямо говорилося: “Наша Галичина має понад 2 мільйони русняків, а Угорщина – мільйон, що дуже прихильно привітають це видання у своїй мові”. Цензор передбачав позитивну реакцію 6 – 7 млн. підросійських “русняків” на видання “Зорі”, водночас поляки під владою Австрії та Росії “дивитимуться з завистю й ненавистю на цю досіль неупривілейовану літературу”. Крім того, негативне ставлення до публікації рецензованої збірки було б, на думку цензора, з боку “великоросів, що ... у своїх руках мають державну владу Росії (Малорущина рїжниться так від великорущини, як чеська мова від польської!)”. Прихильно поставившись до мови збірки, позитивно оцінивши ґрунтовне опрацювання матеріалу, він у кінцевому висновку підкреслював, що “Зоря” – це “строго конкретна й чисто політична справа”. В.Копітар висловив думку про негативний вплив упровадження в літературу народної мови галицьких русинів на взаємини Австрії з Росією, вважав, що національний “розвиток поставив би 6-7 мільйонів мешканців ... полудневих провінцій Росії в духову опозицію до тамошньої петербурської влади, але ті 6 – 7 мільйонів тільки серед дуже рідких обставин прилучилися б до наших трьох мільйонів. Можна йти в заклад 10 проти 1, що петербурська влада знайде незабаром засіб звернути цю опозицію проти самої Австрії”¹¹.

Отже, як слушно писав К.Студинський, у той час, коли “українське письменство в Росії не стрічало перепон, в Австрії його заборонювано...”¹². Австрійські власті побоювалися, що вихід у світ літературної збірки простою народною мовою призведе до зародження в краї українського руху, який може бути використаний Росією проти самої Австрії. У свою чергу, верхівка греко-католицької церкви протилежно виступила проти видання “Зорі”, беззаперечно підтримуючи церковнослов’янщину в літературі й не бажаючи поставити під сумнів лояльність духовенства та русинів до Відня¹³.

Незважаючи на цензурні утиски і заборони, “Руська трійця” не склала рук і в 1837 р. за допомогою слов’янських друзів (серба Г.Петровича, чеха Я.Коллара та ін.) надрукувала у Будапешті, в обхід львівської цензури, збірку “Русалка Днѣстровая” (далі – “Русалка Дністровая”). Книжка утверджувала “гражданку”*, якою писали в Росії, що було небажаним явищем для Галичини, самими літерами

* Новий алфавіт, запроваджений Петром I 1708 р., що поширився на Східній Україні. За цієї графічно-алфавітною реформою кирилиця лишалася для друкування церковнослужебних і релігійних книг, а для світської літератури запроваджувалася “гражданка”, якою ми з деякими змінами користуємося й досі. Кириличні букви при цьому були заокруглені.

альманах декларував органічну єдність краю з Наддніпряниною. “Русалка” проїнята щирою турботою про рідний народ. “Мали і ми наших півців і наших учителів, але найшли тучі і бурі – тамті зазімали, а народові і словесності надовго ся здрімало, – підкреслювалося в передмові. – Однак ж язик і хороша душа руська була серед Слов’янщини...”¹⁴. Говорячи про загальнослов’янське національно-культурне відродження, М.Шашкевич писав, що “зволила добра доля появилися і у нас збіркам народних наших пісень і іншим хорошим і ціловажним ділам”. Тут, у примітках, згадуються такі книжки, як тричі видана в Петербурзі “Енеїда” І.Котляревського (1798, 1808 і 1809 рр.), “Опыт собрания старинных малороссийских песен” М.Цертелева (СПб., 1819), “Малороссийские песни” М.Максимовича (М., 1827) і його ж “Украинские народные песни” (М., 1834), чотири частини збірника “Запорожская старина” (Харків, 1833-1834), “Малороссийские повести” Г.Квітки-Основ’яненка (М., 1834), “Малороссийские приказки” Є.Гребінки (СПб., 1834). Крім того, вказується на граматики О.Павловського (помилково вказано місцем її виходу не Петербург, а Москву), М.Лучкая, Й.Левицького, фольклорно-етнографічні праці Вацлава з Олеська та Й.Лозинського¹⁵.

Перелік народознавчих видань, що вийшли друком як у Австрії, так і в Росії, свідчить про усвідомлення “Руською трійцею” історичної нероздільності свого народу, на одну площину поставлено досягнення східно- і західноукраїнської культури. Впадає у вічі обізнаність автора передмови з видавничим і взагалі з культурно-мистецьким життям по обидва боки російсько-австрійського кордону. Щоправда, маловідомі в 1830-х роках у Галичині прізвища П.Гулака-Артемівського та Є.Гребінки у Шашкевича написані неправильно: “Гуляка-Артемівський”, “Гребенько”¹⁶.

“Русалка” майже наполовину складається з фольклорних матеріалів. У впорядкуванні розділу “Пісні народні” (крім нього, були ще “Складання”, “Переводи” і “Старина”) авторам альманаху допомогло ознайомлення з першим пісенним збірником М.Максимовича. Читаючи “Русалку”, можна було пересвідчитися, що в Галичині та на Східній Україні співають чимало однакових пісень, бо поезія одного народу не визнавала ніяких кордонів¹⁷. У книжці неодноразово вживається для означення етнічних українських земель термін “Україна”, що знайшов відображення в народних піснях. Так, у вперше опублікованій пісні “Гей, попід гай зелененький ходить Довбуш молоденький”, що була поширена в Галичині, є слова:

Пішли б ми в Угорщину,

В далеку Україну... (тут і далі – виділення наше. – *І.Р.*)

Відредагована М.Шашкевичем пісня “Ой Морозе, Морозенку, преславний козаче”, що відображає українські народно-визвольні мотиви, містить, зокрема, слова:

Гей, за тобою ціла Литва й Україна плаче.

Не так тая Україна, як тоє гердо – військо...¹⁸.

Термін “Україна” вжито і в творах авторів альманаху (розділ “Складання”). Так, М.Шашкевич писав:

Ходім, коню, на Україноньку

Степами блукати¹⁹.

У свою чергу, вірш Я.Головацького “Два віночки” містить строфу:

Вернись, вінку із барвінку,

Приплинь к береженьку!

Вернись, милий, з України,

Пристань ко серденьку!²⁰

І.Вагилевич у передмові вживав щодо українського народу етнонім “руський” (по-іншому – южноруський), зазначаючи, що той як “один з головних поколінь слов’янських” живе “з-поза гір Бескидських за Дон”. Він розрізняв, по суті, три історичні епохи в житті “руського народу”: Давню Русь, козаччину і сьогочасність. Ідеалізована “святая Русь”, коли “Руська земля честь і славу мала”, протистояла в уяві письменника наступним етапам в історичному розвитку народу в умовах “недолі”. Однак русини мріяли про відновлення “минулої честі, гаразду і великості Русі”, про “привернення перішніх, щасливих веремєн”²¹.

У цілому “Русалка Дністровая” з суто галицьким профілем (автори, місце видання, матеріал) стала всеукраїнським явищем за змістом, мовою, духом. Незважаючи на порівняно невисокий літературний рівень збірки, вона мала революційне значення в тому, що ввела народну мову галицьких русинів у літературу. З цього приводу І.Франко писав, що “Русалка” характеризувалася “незначним змістом” та “неясними думками”, водночас “була свого часу явищем наскрізь революційним”. Книжка виразно засвідчила, що між мовою галицьких русинів та наддніпрянських “малоросів” у складі Російської імперії немає суттєвих відмінностей, продемонструвала “цілковиту солідарність” з національним рухом на Наддніпрянщині, який “розпочався враз із видавництвом збірників народних пісень та з виступленням літературним Квітки, Максимовича і Метлинського”, висловила “протест проти розполовинення одного народу між дві держави”²². “Русалка” започаткувала процес становлення нової української літератури на західних землях України.

Дітище “Руської трійці” потрапило під суворий контроль з боку місцевих властей. У квітні 1837 р. основна частина тиражу “Русалки”, надіслана до Львова, була конфіскована, проти упорядників розпочали слідчу кампанію. Тодішній директор львівської поліції чітко висловив ставлення австрійської влади до авторів альманаху, вважаючи їх “безумцями”, що “хочуть воскресити... мертву русинську національність”²³. З виходом “Русалки” фактично розпався нерозлучний досі тріумфірат, М.Шашкевич, Я.Головацький, І.Вагилевич зазнали урядового тиску і переслідувань. Після висвячення на священника Шашкевичу довелося тричі за неповних п’ять років змінювати місце роботи, бідні парафії. Виснажений працею і постійними нестатками, він помер 1843 р. у 32-річному віці. Я.Головацький та І.Вагилевич довго не могли отримати сану священників, у подальшому їх долі розійшлися. Отже, через урядові заборони “Русалка Дністровая” практично не викликала резонансу в громадському житті Галичини та всієї України. Показово, що М.Шашкевич помер того ж року, що й Г.Квітка-Основ’яненко, однак, на відміну від східноукраїнського письменника, до смерті лідера “Руської трійці” сучасники поставилися якимось байдуже²⁴.

Крім видання фольклорно-літературного альманаху, М.Шашкевич та його однодумці чимало зробили для утвердження української національної ідеї в

Галичині, введення народної мови до культурного вжитку. Виступ М.Шашкевича на захист кирилиці відіграв чи не вирішальну роль в “азбучній війні”. У брошурі “Азбука і abecadło” 1836 р. він переконливо спростував аргументи Й.Лозинського, викладені у статті “O wprowadzeniu abecadła polskiego do piśmiennictwa ruskiego”. Було сказано, що Й.Лозинський “запозичив” свої погляди з кількох друкованих польськими літерами руських книг, які насправді не “з дуже давніх часів”, а десь з XVII або з початку XVIII ст., коли поляки запопадливо насаджували унію. Руські пісні в польській транскрипції Вацлава з Олеська та тодішньої періодики містять чимало неточностей, через що у тих, які не знають руської мови, “може скластися дуже помилкове уявлення про цю мову”. М.Шашкевич вказав на шкідливість усякого національно-культурного самозречення, бо “література будь-якого народу є відображенням його життя, його способу мислення, його душі...”²⁵. Ідея запровадження латинки зближувати слов’янські літератури з іншими європейськими нездійсненна. Як можна ввести латинське абетка до загальнослов’янського письма, коли, скажімо, поляки, чехи чи південні слов’яни читають по-різному? “Адже скільки народів, – писав М.Шашкевич, – стільки й окремих літератур, стільки ж окремих правописів...”. Отже, кожний народ буде читати руське письмо відповідно до свого правопису²⁶.

Відкинувши несправедливі нападки з приводу відсутності в Галичині руських граматик, М.Шашкевич відзначив у примітках праці О.Павловського, Й.Левицького, М.Лучкая, М.Максимовича, І.Могильницького (в рукописі). Однак вважав за потрібне зауважити: “...Хіба обов’язково вона (граматика. – *I.P.*) мусить бути першоосновою письменства? Вона повинна бути не законодавцем мови, а її найвірнішим відображенням, тому треба учитися своєї мови не з граматики, а з живої мови і її літератури...”²⁷. Очевидно, автор мав на увазі літературу східноукраїнську, оскільки в Галичині народного письменства ще не існувало. “Азбука і abecadło” – це пристрасно публіцистичний і водночас науковий твір з аргументами на захист кирилиці, проти латинки. Спробу Й.Лозинського латинізувати руську писемність М.Шашкевич піддав різкій критиці у рецензії на “Руське весілля”, що була вперше надрукована у “Русалці Дністровій”. “Язык і правопись в сесім хоросім ділі (не мовлю – в піснях), – писав він, – перший мало, а вторая ціло – не руські”. На думку М.Шашкевича, було “найбільшою обманом, ба неспрошеним гріхом” те, що автор, “відвергши азбуку питома руськую, прийняв букви ляцькії, котрі ціло не пристають к нашому языкові”²⁸.

М.Шашкевич уперше офіційно, прилюдно виступив народною мовою у стінах Львівської греко-католицької семінарії, яка була відкрита ще в 1783 р. За традицією, кожне релігійне свято або ювілей якоїсь високопоставленої особи відзначали урочистими промовами, як правило, латинською, часом польською чи німецькою мовами. М.Шашкевич наважився виступити в семінарії у день 67-річчя від дня народження австрійського цісаря Франца I 12 лютого 1835 р. руською мовою. Серед молоді виступ Шашкевича викликав захоплення, у спогадах Я.Головацький писав, що “русський дух” піднявся на всі сто відсотків²⁹. Водночас М.Шашкевич склав перший у Галичині шкільний підручник для читання народною мовою – “Читанку для дѣточок в народных оучилах руских”. У грудні 1836 р. рукопис підручника було подано до львівської цензури, однак йому так і не судилося

побачити світ за життя автора. Аж у 1850 р. “Читанку” видав у Львові Я.Головацький, а через три роки здійснив її перевидання, фактично започаткувавши народження нової української літератури для дітей. На жаль, у першодрук внесено редакторські зміни русифікаторського характеру, що відповідало тодішнім поглядам Я.Головацького³⁰.

У своїх творах М.Шашкевич обстоював патріотичні настрої, закликав інтелігенцію не зневажати рідну мову як основу національного життя. Він писав пристрасно і з любов’ю до народу:

Руська мати нас родила,
Руська мати нас повила,
Руська мати нас любила:
Чому ж мова ей немила?
Чом ся нев встидати маєм?
Чом чужую полюбаєм?...³¹

“Руська трійця” залишила чималу наукову спадщину, насамперед праці І.Вагилевича та Я.Головацького, бо М.Шашкевич як науковець не встиг розвинути. Майже всі наукові розвідки Вагилевича написані польською мовою на українські теми – історичні, фольклорні, етнографічні³². У своїх творах, приватному листуванні він зазначав про “народність южноруську”, яка заселяла землі Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. “Ми єсмо южнорусини, – писав І.Вагилевич у листі до М.Максимовича 7 (20) березня 1837 р.* – ... Оце ж ми всі – із-за Бескиду, від Тиси, з-поза Сяну і по Серету – з братією нашою задніпровною складаємо одне существо... А який-то ми народ, южнорусини? Народ непобідимий і повен слави!”³³. Він вживав етнонім “Україна” тільки стосовно Наддніпрянщини, усвідомлював тяглість української історії від давньоруських часів до сучасності³⁴. Ідею єдності українського народу І.Вагилевич відобразив у літературній творчості. У думі “Dniestr” (“Дністер”) письменник в алегоричній формі обстоював соборницькі настрої. На питання галицької річки дочки Липи Дністер-батько прорік: “Човни-носади з лісом залізних списів берегом Чорного моря привів я до брата Дніпра. Зворушливе було наше вітання: довго не бачились, ледь пам’ятали один одного. Сказали ми собі: “Згода!””³⁵.

І.Вагилевич написав у 1844 р. граматику руської мови під назвою “Grammatyka języka małoruskiego w Galicyi”. У своїй граматиці він, на жаль, не використав живу народну мову, за висловом М.Возняка, був автором підручника “макаронізму, який вигнав на довший час живу мову з нашої публіцистики, літератури й науки”. Серед недоліків граматики І.Вагилевича було названо нерозуміння “відносин української мови до польської і великоруської, нахил до правописи, якою писано в нас в 16 і 17 віках, безцеремонне натягання української

* У вітчизняній історіографії цитований уривок часто вживався як доказ того, що в тогочасному українському суспільстві Галичини існувало чітке усвідомлення національної єдності та окремішності українського народу під владою двох імперій – Російської та Австрійської. При цьому не бралось до уваги емоційне забарвлення написаного І.Вагилевичем, який вбачав в орієнтації на Наддніпрянщину ідеальну модель національного розвитку, елемент пізнання галичанами самих себе. (Детальніше див.: Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (Проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип.38. – С.115-147.)

звучні (фонетики. – *І.Р.*), морфології і складні (синтезу. – *І.Р.*) до законів великоруської мови, змішанне живої і староруської мови...”³⁶. Взявши за зразок російську граматику М.Греча 1828 р., І.Вагилевич відмовився від фонетики заради етимологічного підходу, що базувався на історичному розвитку мови³⁷. Граматику Вагилевича підтримала львівська консисторія, яка в 1848 р. прийняла рішення виплатити авторові гонорар і звернулася до властей з проханням затвердити її в якості шкільного підручника. Однак граматика так і не вийшла друком³⁸.

Я.Головацький зробив вагомий внесок у дослідження мови, історії, фольклорної спадщини рідного народу в Галичині, насамперед до середини ХІХ ст. Перу Я.Головацького як мовознавця належить незавершений словник, що охоплює лексику тодішніх західноукраїнських говорів (близько 10 тис. слів), “Грамматика руского языка”, яка побачила світ у Львові 1849 р.³⁹. Побудована на основі народної мови, на зразок “граматики великоруської мови Востокова”, за словами М.Возняка, “своєю народністю перевищує граматика Головацького всі попередні”⁴⁰. Визнанням наукового авторитету Я.Головацького стало призначення його у 1848 р. на посаду професора новоствореної кафедри руської мови і літератури. Серед фольклорно-етнографічних праць ученого заслуговує на особливу увагу видання в Росії 1878 р. у 4-х томах збірки “Народные песни Галицкой и Угорской Руси”. Грунтовне вивчення історії Галичини, Буковини та Закарпаття започатковано дослідженням “Велика Хорватія або Галицько-Карпатська Русь”, що вийшло друком російською (1841), чеською (1843), українською (1847) мовами. Я.Головацький як історик залишив чималу творчу спадщину, яка неоднозначна через його відхід у бік москвофільства в другій половині ХІХ ст.⁴¹.

Отже, діяльність “Руської трійці” стала рубіжною подією в національному розвитку галицьких русинів. Уперше в Галичині було висунуто ідею соборності України, возз’єднання українських земель під владою Австрійської та Російської імперій. Лідер “Трійці” М.Шашкевич, за влучним висловом Костя Левицького (визначного українського громадсько-політичного діяча, автора праць з історії), “кинув між нас світло національної свідомості і пробудив почуття єдності всього українського народу, ... підніс українську національну ідею...”⁴². “Маркіян Шашкевич був першим українцем у Галичині всеукраїнського типу, – писав М.Возняк. – Його “Зоря” мала всеукраїнський характер і була далеко більше всеукраїнська, ніж пізніша “Русалка Дністровая”⁴³.

Суворі розправа цензури над “Руською трійцею” сповільнила процес національного відродження. І.Франко писав, що “проблеск” молоді галицької літератури, яка тільки-но почала розвиватися, “переполошив усі власті церковні й світські і викликав довгу, майже десятилітню реакцію в літературі”⁴⁴. Переглядаючи ґрунтовну галицько-українську бібліографію ХІХ ст. І.Левицького*, К.Студинський звернув увагу, що в 1841-1845 рр. включно в Галичині з’явилося лише “30 руських друків”, отже, “літературний доробок галицьких Русинів в сім п’ятиліттю був застрашано малий”. До того ж, майже всі книжки були написані мовою, в якій “церковно-славянський елемент сильно переважав і які ... вязалися

* Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія съ увзглядненіемъ изданій появившихся въ Угорщинѣ и Буковинѣ (1801-1886). Составилъ И.Е.Левицкій. Т.І. – Львовъ, 1888. – С.Х.

з церковним житєм”. Причина “літературного застою”, на його думку, полягала передусім у несприятливих цензурних умовах, що було пов’язано з особою руського цензора Венедикта Левицького. Він упродовж 13 років (до 1848 р.) забороняв до друку все, що “стояло ближше народної мови чи народного життя”⁴⁵.

Прикладом цензурних утисків щодо української народної мови стала історія з публікацією вірша-промови на честь архієпископа Франца-Карла, який в 1839 р. приїжджав у Галичину. З нагоди його перебування у Львові послідовник “Руської трійці” Антін Могильницький написав вірш, пройнятий лояльними почуттями до цісарської Австрії, за висловом К.Студинського, “незамітний” з точки зору літературного рівня. Однак митрополит Михайло Левицький поспішив звернути увагу на непристойність вітання високопоставленої особи простою народною мовою, прямо сказав: “Jak można tak prostym językiem takiego dostojnika witać”. Надрукований вірш М.Левицький конфіскував і впродовж багатьох років не випускав у світ. Це був перший друк “гравданкою” в Галичині, що стало однією з причин конфіскації тиражу⁴⁶. Водночас у 1844 р. було заборонено публікацію повісті Г.Квітки-Основ’яненка “Маруся” з огляду на правопис і вживання “украинскихъ словъ галичанамъ, якобы, непонятныхъ”⁴⁷. Можна погодитися з твердженням К.Студинського, що в 1840-х роках у галицьких виданнях “калічено і насилувано народну мову, щоби тільки догодити симпатіям Венедикта Левицького і висших духовних сфер до церковно-славянщини в нашій письменстві”. Крім наукових праць Д.Зубрицького і Г.Яхимовича польською або німецькою мовами, від часу призначення цензором руських книжок В.Левицького до кінця 1840-х рр. у Галичині з’явилася друком “літературна мізерія”⁴⁸.

Безперечно, 1830–1840-і рр. стали періодом “літературного і національного відродження, – писав історик літератури М.Тершаковець, – ... національна свідомість і в слід за сим літературне жите виявили ся в сих літах з небувалою силою”. Якщо за перші 30 років ХІХ ст. галицько-українська бібліографія І.Левицького займає 8 сторінок тексту, то за 1830–1848 рр. – 24 сторінки, втричі більше. На літературну арену вийшли нові письменники, які намагалися писати більш-менш чистою народною мовою (“не паламарщиною”) твори, які “оживотворяють нас новим змістом і свіжою формою”. “Деспотична Австрія з невмолімо строгою цензурою, – стверджував далі М.Тершаковець, – а до того й самі свої ледачі люди, в руках яких лежала доля літератури, знищили всі пориви. Один твір за другим заборонювано зовсім або обкромлювано так, що не було що й печатати”⁴⁹. Відчуваючи безсилля у боротьбі з місцевою цензурою, деякі галицькі автори шукали можливостей для друку своїх праць поза межами краю, а то й Австрії, що з огляду на важкодоступність закордонних видань не могло повною мірою реалізувати основну мету – “будити й освідомлювати Галичан”⁵⁰.

Однак цензурні переслідування українського слова і державний кордон, що віддаляв Австрійську імперію від Російської, не змогли перешкодити встановленню зв’язків між галицькими і наддніпрянськими діячами. М.Шашкевич та його однодумці постійно слідкували за культурним життям Наддніпрянщини, розцінювали контакти з Великою Україною як вирішальний стимул на шляху до возз’єднання. Сучасний львівський дослідник М.Мудрий стверджує, що “характер взаємодії між Галичиною і Великою Україною” визначали “не інтелектуальні впливи чи політичні ідеї..., маємо справу з чимось ірраціональним, певного роду

міфом як передумовою і найміцнішою ланкою української соборності”⁵¹. Інтерес невеликого кола тогочасної української галицької інтелігенції до національно-культурних процесів на Наддніпрянщині пояснювався пошуками власної національної ідентичності, прагненням протистояти полякам у Галичині і поступово сприяти активізації національного розвитку. Серед чинників, що зумовили погляди галичан у бік Наддніпрянщини, можна виділити бажання поглибити історичну свідомість, прагнення ідентифікувати галицький варіант народнорозмовної мови. Представники старшого покоління галицьких діячів того часу цікавилися історією князівської Русі і церковних братств (Михайло Гарасевич, Іван Лаврівський, Денис Зубрицький), тоді як молодші – козацькою добою (М.Шашкевич). Ідея національної єдності, що простежувалася в контактах галичан із наддніпрянцями в 1830–40-х рр., була своєрідним національним міфом з метою впорядкування “загрозливого хаосу реальності”, ідентифікації “себе з чимось ідеальним, що свідомо надіялося позитивними якостями”⁵².

Поштовх до зацікавлення українством, народознавчою діяльністю в Галичині дало знайомство з творами наддніпрянських учених і літераторів. Є відомості, що М.Шашкевич читав “Енеїду” І.Котляревського, але не всю, бо повністю поема вийшла в Харкові у 1842 р. Правдоподібно, що лідер “Трійці” натрапив на “Енеїду” в бібліотеці Оссолінських у Львові⁵³. Водночас у Я.Головацького була рукописна копія першого повного видання “Енеїди”* аж на 90 сторінок⁵⁴. Наскільки відомо, в 30-і роки Я.Головацький мав також рукопис І.Котляревського “Пісня на новий 1805 год пану нашому і батьку князю Олексію Борисовичу Куракину”**. Історик М.Шалата зробив припущення, що її готував до друку або ж намовляв на це лідер “Трійці”, який ставився до зачинателя нової української літератури з особливою повагою⁵⁵. В автографі Шашкевичевого вірша “Безрідний” (“Безродный”), датованого 2 листопада 1840 р., можна прочитати на звороті: “П’єсьнь Курякину писавъ Котляревск. Курякинъ бувъ губернаторомъ, а потомъ Министромъ внутреннихъ д’ѣлъ”⁵⁶.

Наддніпрянсько-українська книжка була рідкістю в Галичині у першій половині XIX ст., переважно надходила нелегальними шляхами. Польські книготорговці не хотіли перевозити видані в Росії українські книжки, однак, навіть якщо вони погоджувалися, були цензурні перешкоди. Я.Головацький таки вмовив одного з них придбати “Историю Малой России” Д.Бантшиш-Каменського та “Енеїду” І.Котляревського, заплатив немалу суму (29 гульденів), десь через десять місяців видання з’явилися у Львові, але Я.Головацькому довелося ще майже півтора

* У відділі рукописів ЛНБ ім.В.Стефаника зберігаються дві рукописні копії “Енеїди” Я.Головацького, що в деяких місцях відрізняються між собою, очевидно, були зроблені в різний час. Автор переписував із видання 1842 р., про що свідчить заголовок до однієї з копій: “Изъ сочиненія: Енеида на Малороссійській языкъ переведенная Котляревскимъ. изд. четв. Харьковъ 1842” (Див.: ЛНБ ім.В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький), спр.777, арк.47).

** “Пісня” була написана в кінці 1804 р., за життя автора не друкувалась. Протягом кількох десятиріч вона поширювалась у рукописних копіях. За однією з них твір уперше опубліковано 1849 р. Я.Головацьким у львівському часописі “Пчола” (ч.16), за іншою копією “Пісню” надрукував П.Куліш у першому номері журналу “Основа” за 1861 р. та у збірці творів письменника 1862 р. О.Б.Куракін – генерал-губернатор Малоросії у 1802-1807 рр. (Див.: Котляревський Іван Петрович. Повне зібрання творів. – К., 1969. – С.438).

роки чекати повернення замовленої літератури від цензора. Іншим разом той же польський купець відмовився прийняти замовлення на фольклорні збірки М.Максимовича та І.Срезневського, “Историю русского народа” російського історика, письменника Миколи Полевого⁵⁷. Як наслідок, у краї дуже поширилося копіювання, що не обминуло і діячів “Руської трійці”⁵⁸. Я.Головацький ще до копії “Енеїди” переписав у саморобні зошити літературні твори з Наддніпрянщини – уривок із “Наталки Полтавки” І.Котляревського (під заголовком “Наталка Полтавка. малор. опера И.Котляревского. Харк. 1838”)⁵⁹, поезії Л.Боровиковського (“Волох”, “Чорноморець”, “Вивідка” та ін.)⁶⁰, О.Бодяньського (2 копії “Казки про царів сад та живу суп’блочку”, під текстом другої копії зазначено джерело: “см. Наськы украинскы Казкы запорозьця Иська Матырынкы. Моск. року 1838”)⁶¹, Ієремії Галки – М.Костомарова (уривки з історичних драм “Сава Чалий” і “Переяславська ніч”, переписані з видань 1838 і 1841 рр., а також його вірші зі збірки “Українські балади” 1839 р.)⁶², П.Куліша, Є.Гребінки, П.Гулака-Артемівського (поетичні твори письменників були вміщені у зошиті Я.Головацького, підписаному “извлеченія изъ Малороссійскихъ писателей”)⁶³, В.Забіли (з альманаху “Ластівка”. СПб., 1836”, – писав Я.Головацький)⁶⁴, М.Петренка (серед його поезій був вірш “Недоля” (“Дивлюсь я на небо...”), що став народною піснею)⁶⁵, повість Г.Квітки-Основ’яненка “Конотопська відьма” (40 сторінок рукопису)⁶⁶, а заодно деякі вірші М.Шашкевича⁶⁷. Показово, що Я.Головацький скопіював збірку народних пісень, виданих М.Максимовичем 1827 р. у Москві (“Малороссійские песни”). У збірці містилася балада П.Гулака-Артемівського “Твардовський”, але під час переписування у прізвищі письменника зроблено помилку* – “Гуляка Артемівській”, яку повторив М.Шашкевич у “Русалці Дністровій”, перераховуючи діячів наддніпрянської літератури та їх твори⁶⁸.

Художня література з Наддніпрянщини мала безперечний вплив на формування світогляду і творчість лідера “Трійці” М.Шашкевича. Крім “Енеїди” І.Котляревського, він був знайомий з двома виданнями збірки народних пісень М.Максимовича (1827 і 1834 рр.), можливо, з граматиною О.Павловського⁶⁹ і творами П.Гулака-Артемівського, насамперед тими, що містилися в двадцять другому номері “Вестника Европы” за 1827 рік (“До Пархома I” і “До Пархома II”, дві поетичні казки – “Батько та Син” і “Рибочка”)⁷⁰. На думку О.Огоновського, М.Шашкевич точно знав про байку “Пан та Собака”, написану П.Гулаком-Артемівським у 1818 р. Від когось із приятелів М.Шашкевичу в 1842 р. потрапив у руки український альманах “Ластівка”, упорядкований Є.Гребінкою і виданий роком раніше у Санкт-Петербурзі⁷¹. На сторінках Гребінчиного альманаху публікувалися переважно твори з виразними ознаками романтизму, зокрема самого Гребінки, а також Л.Боровиковського, Г.Квітки-Основ’яненка, В.Забіли, І.Котляревського, П.Куліша, Т.Шевченка (“Вітре буйний”, “Причинна”, “На вічну пам’ять Котляревському”, “Тече вода в синє море” і “Гайдамаки” (розділ “Талайда”)) та ін. У післямові Є.Гребінка звернувся до земляків з проханням читати книжку швидше: “Полюбите же землякы нашу Ластивочку, чытайте ии швыдче, бо не-забаромъ може прылетять соловьи, тогда хто стане слухать Ластовку!?”⁷².

* Збереглися й інші рукописні копії творів П.Гулака-Артемівського, де прізвище автора вказано правильно (Див.: ЛНБ ім.В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький), спр. 769, арк. 4 зв., 12, 18).

Ознайомлюючи з цим виданням свого однодумця, далекого родича Михайла Козловського та його сім'ю, М.Шашкевич писав: “Несе ся воздухами до вас, мої миленькії, шпарка Ластівка; ой, ластівка ж то, ластівка! Такої ще ніхто зроду не бачив...”⁷³. У листі до М.Козловського 1842 р. лідер “Трійці” цікавився враженнями від прочитаного. “Вже може вичитаў-еш Могилеві думи и Ластівчинѣ пѣснѣ, – писав він, – тож передай, бо вже тра відсилати до Л’вова, а натомѣсть на тобѣ Грыцька Основяненъка Повѣсти. Напиши менѣ..., як тобѣ ся видять думи Могилы и якъ до тебе промовляла Ластовка”⁷⁴. Цікаво, що у відповіді на цей лист М.Козловський зауважив, що “Могила до сердца моего весело не говорит, а Ластѣвка щось сумного с собою приносит...”⁷⁵.

М.Шашкевич захоплювався творчістю Г.Квітки-Основ’яненка, у цитованому листі до М.Козловського 1842 р. хвалив “Марусю”, “Мертвецький великдень” і “Салдацький патрет” (“прехороша там Маруся, окаянний п’янюга Нечипір і таки живісінький на патреті солдат...”)⁷⁶, що були вміщені у першій книжці Основ’яненкових “Малороссийских повестей” (Москва, 1834). Є підстави вважати, що засновник “Трійці” тримав у руках і друге видання книжки (Москва, 1837). На думку М.Шалати, твори Г.Квітки-Основ’яненка могли бути навіть Шашкевичевою власністю⁷⁷. Водночас з позичених книг М.Шашкевич випишував те, що найбільше припало до душі. У саморобному зшитку Шашкевича, що зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В.Стефаника, можна знайти частину збірки (12 віршів) відомого наддніпрянського поета та етнографа А.Метлинського “Думки і пісні та ще дещо”, яка побачила світ під псевдонімом А.Могила 1839 р. у Харкові. Характерно, що з Гребінчиного альманаху “Ластівка” М.Шашкевич виписав лише баладу Т.Шевченка* “Причинна”, закінчуючи нею названий зшиток⁷⁸.

Поезія А.Метлинського мала відчутний вплив на творчість М.Шашкевича як романтика, що видно з вірша “Побратимові, посылаючи йому пісні українські”⁷⁹. Апелюючи до свого побратима, близького приятеля і відомого письменника М.Устияновича, лідер “Трійці” на початку “думи” писав:

Отак, Николаю, українські вірлята
І веселять душу, й серце зігрівають;
Отак, Николаю, руські соколята
То вголос, то стиха матері співають.
Аж мило згадати, як то серце б’ється,
Коли з України руськая пісенька
Так мило-солодко вколо сердца в’ється,
Як коло милого дівка русявенька⁸⁰.

З рядків поезії (“Гостинець вже інший – от вже думку несе...”) і з тогочасних листів М.Шашкевича не важко здогадатися, що він послав М.Устияновичу поетичну збірку А.Могили “Думки і пісні та ще дещо”. “А кінець цієї “думи”, – стверджував М.Возняк, – про те, як українська пісня завітчає себе при Чорному морі, заграє весело на просторах степах, як умиється в Дніпрі й на легеньких крилах занесеться на Дністер, як вона скрізь літатиме та співатиме про українську славу – це поетичний відповідник прозових слів Михайла Максимовича”. Мова

* У рукописі вказано прізвище автора – “Т.Шевченко”.

йшла про статтю “О стихотворениях Червонорускихъ”, опубліковану в другій книзі “Кіевлянина” 1842 р., де говорилося про близькість Галичини для Києва⁸¹.

Каталізатором утвердження ідеї української соборності в Галичині стало ближче знайомство “Руської трійці” та її послідовників з наддніпрянськими діячами через листування, особисті зустрічі. Найбільш тісні контакти були встановлені з відомими наддніпрянськими письменниками і вченими 1830 – 1840-х років Платоном Лукашевичем, Михайлом Максимовичем, Осипом Бодянським, Ізмаїлом Срезневським та ін. “Спасибіг вам, українцям, – писав Я.Головацький П.Лукашевичу 1 (13) липня 1840 р., – що ви не цураєтеся тим паростком, відділеним від рідного кореня, приглушеного чужими бур’янами, але ще живим... Поможіте, братія, продратися до сонця, щоби цвіт у пупляшках не загиб”⁸². Я.Головацький познайомився з П.Лукашевичем, збирачем українського фольклору, автором видання “Малороссийскія и червонорусскія народныя думи и пѣсни” (СПб, 1836) в 1839 р. у Львові. Однак стосунки між ними, за висловом К.Студинського, “не були дуже близькими, а песимістичний настрій у листах мав навіть негативний вплив”⁸³. “Коли в ті часи, – зауважив М.Возняк, – інші збирачі й критики вихвалювали багатство й тонку красу українських народних пісень, Лукашевич (у вступі до своєї збірки. – І.Р.)... говорив про їх упадок, пророкував їх близку загибиль...”. Це могло швидше “охолодити”, ніж “загріти” патріотичну молодь у Галичині до народознавчої діяльності⁸⁴. У листі до Я.Головацького у вересні 1839 р. П.Лукашевич прямо писав: “Гей, гей, голубе мой сивый, соколе ясный, кривной Русину! Не питай мене, брате, чого мовчу? Мовчу, тугу маю – вже послѣднюю: *заходить наше сонце...*, на мене, козака сиромаху, свой лучъ пускаючи: Прощай, каже, сыну, прощай, небораче, вже я тя покину...”. Водночас із вдячністю відзначав, що “вы, Галичане, нашу Малу Русь и насъ козаковъ споминаете”⁸⁵. Очевидно, наддніпрянська інтелігенція, що була представлена в перші десятиліття ХІХ ст. козацькою старшиною, відчувала патріотичні почуття, але не бачила майбутнього України, своє розчинення в середовищі російського дворянства уявляла як кінець українства взагалі.

Більш тісними були зв’язки “Руської трійці” з видатним наддніпрянським ученим і письменником, професором, першим ректором Київського університету Михайлом Максимовичем. У своїх творах він виявляв інтерес до історії “Галицкой, или Червонной, Руси, так давно ими (поляками. – І.Р.) завладеванной и донныне оторванной от русского мира”⁸⁶. Лідер “Трійці” М.Шашкевич, познайомившись зі збіркою “Малороссийские песни” М.Максимовича, побачив у ній зразок для наслідування. М.Максимович налагодив письмові стосунки з І.Вагилевичем, про наукову діяльність якого, напевно, довідався з Вагилевичого листа до відомого російського історика, професора Московського університету Михайла Погодіна, вміщеного 1836 р. в журналі “Московский наблюдатель” (№7). І.Вагилевич писав про галицько-руську мову, народні перекази та історичні пам’ятки в Галичині⁸⁷. Можна припустити, що згаданий лист спонукав до налагодження зв’язків М.Максимовича з “Руською трійцею”, “наукової взаємодопомоги”⁸⁸. Прочитавши “Русалку Дністровую”, київський професор прихильно відгукнувся про І.Вагилевича як ученого і здібного поета⁸⁹. М.Максимович вислав молодому досліднику І.Вагилевичу з дарчим надписом свою статтю “Пісня о полку Ігоревім” – із циклу лекцій про руське письменство, виголошених у Київському

університеті 1835 р. Зокрема, на титульній сторінці першої статті він власноруч написав: “І.Вагилевичу, переводчику п’єсни Игорю отъ Максимовича”⁹⁰. “Ваша приязнь ко мені, – писав Вагилевич М.Максимовичу в серпні 1838 р., – душу мою наповняє саме іскренніми чувствами благодаренія”⁹¹. Дружнє листування з М.Максимовичем, було, за словами Я.Головацького, першим спілкуванням галицьких літераторів з Україною, першим почуттям родинності й одноплемінного взаєморозуміння в той час, коли ближчі стосунки між галичанами і наддніпрянцями були надзвичайно утруднені: “Мы, молодые труженники на поприщѣ родной словесности, повинувалися зрѣлымъ наставленіямъ опытного и доброжелательного мужа...”⁹².

У 1838 р. почалася переписка М.Максимовича з Я.Головацьким, а згодом – із Д.Зубрицьким⁹³. Характерно, що через свій перший лист до Д.Зубрицького у квітні 1840 р. М.Максимович просив галицько-руських письменників надсилати свої матеріали до альманаху “Кієвлянинъ” (“попросите Вагилевича, Головацького и другихъ однородцевъ моихъ быть моими сотрудниками и участвовать въ Кієвлянинѣ статьями о Червонной Руси”)⁹⁴, засновником і видавцем якого він був на початку 40-х рр.* У кінці листа М.Максимович висловив надію наступного року побувати у Львові та об’їхати всю Галичину, водночас вислав три примірники “Кієвлянина”, виданого в 1840 р. (Д.Зубрицькому, І.Вагилевичу та Я.Головацькому)⁹⁵. Як відомо, цей лист до Зубрицького за бажанням автора прочитав Я.Головацький і зробив з нього копію. “Всі ваші уваги і перестороги, – писав він М.Максимовичу 27 серпня (8 вересня) 1840 р., – для виключаючоїся нашої словесності зовсім правдиві, і я з моєї сторони майже ціло согласен. Издавання Вашего “Кієвлянина” буде для всієї Южноі Русі средоточієм умственного сообщения і розширення світла, котрого промені, дасть Біг, і на галицьких сусідів падатимуть”⁹⁶.

Щоправда, погляди М.Максимовича були суперечливими і непереконливими щодо впровадження живої народної мови в літературу. Доводячи у своїх дослідженнях безпідставність теорії про Київську Русь як державу російського народу, він обстоював самостійність української мови в минулому, але водночас демонстрував зневіру в її майбутнє. М.Максимович у першому листі до Д.Зубрицького 22 квітня 1840 р. закликав молоде покоління “писать на своемъ родномъ языкѣ, подобно Нѣмцамъ, Французамъ, Чехамъ и всѣмъ почти другимъ націямъ”. Однак учений вважав, що на Наддніпрянщині “не можетъ быть словесности на южнорусскомъ языкѣ, а только могутъ быть и есть отдѣльные на ономъ сочиненія” (І.Котляревського, Г.Квітки-Основ’яненка, Є.Гребінки та ін.). В Україні під владою російського царизму загальноживаним серед освіченої верстви населення став “Великорусскій языкъ, которымъ и говоримъ, и пишемъ, и думаемъ, какъ языкомъ общимъ”⁹⁷. Водночас література народною мовою можлива тільки в Галичині, бо “для Русиновъ Австрійской имперіи живой языкъ южнорусскій; пора языка Польскаго для нихъ давно прошла, пора Великорусскаго... еще не

* У першій книзі “Кієвлянина” 1840 р. М.Максимович писав: “Изслѣдованіе и приведеніе въ надлежащую извѣстность всего, что относится къ бытію Кієва и всей Южноі Русі – Кієвскоі и Галицкой, составляетъ особенную и собственнѣйшую цѣль моего Кієвлянина” (Див.: Максимович М. Отъ издателя // Кієвлянинъ на 1840 годъ. – К., 1840. – Кн.І. – С.І.).

наступала. Потому весьма желательнo, чтобы они подобно Вамъ усвоили себѣ Великорусскій языкъ; но ваша Червонорусская словесность... должна быть на вашемъ родномъ русскомъ языкѣ – т.е. на южнорусскомъ; и только въ Галиціи она можетъ быть на этомъ языкѣ”. Учений зізнався, що з великим задоволенням читав вірші діячів “Руської трійці”, М.Устияновича, на відміну від творів прихильників церковнослов’янщини, які цураються народної мови, а “къ Великорусскому не пристали и плаваютъ между ними на искусственной срединѣ... Ваши молодые писатели должны писать чистымъ южнорусскимъ языкомъ...”⁹⁸. Висловлено пропозицію запровадження єдиного українського правопису, який пізніше отримав назву “максимовичівка” і полегшував процеси русифікації української мови. Щодо правопису “Русалки”, було сказано прямо – “очень дико”⁹⁹.

На сторінках “Кієвлянина” в 1841 р. М.Максимович опублікував статтю “О стихотвореніяхъ Червонорускихъ”, в якій щиро привітав відроджувальну справу галицьких літераторів. Червону, або Галицьку Русь, незважаючи на її п’ятивікову відірваність від великого руського світу, він вважав близькою для Києва: “...Та же Руская рѣчь звучить за Днѣстромъ, что и на Днѣпрѣ; на томъ же языкѣ народная пѣснь оглашаетъ Карпатскія горы и раздается по Украинскимъ степямъ и берегамъ Черноморскимъ”. З радістю говорилося про відновлення літературної діяльності “на Рускомъ языкѣ у нашей Заднѣстрянской братіи”, хоч, правда, “стихотворные опыты ихъ не такого еще достоинства, чтобы подвергать ихъ строгому суду критики...”¹⁰⁰. М.Максимович назвав “мертвеччиною”, “безвременнымъ цвѣтомъ” твори галичан, написані церковнослов’янською мовою. Галицькі письменники повинні уникати “искусственного словосочиненія и стихосложенія! Живая литература у нихъ можетъ процвѣсти только на ихъ народномъ, живомъ языкѣ...”¹⁰¹. Серед галицьких видань автор виділив альманах “Руської трійці”, що “дышетъ и благоухаетъ своенародностию”, являв собою “цѣлую книжку стиховъ и прозы на языкѣ Южнорусскомъ”¹⁰². Завершується стаття оглядом змісту “Русалки Дністрової”, за словами історика літератури В.Щурата, “оглядом, повним щирого визнання для почину молоді “трійці”. “Передрукувавши по одній поезії з творів кожного автора, – стверджував В.Щурат, – Максимович вмістив наприкінці і половину “Передслів’я” до “Русалки”, а відносно можливої журби видавців, що, може, вона не так прибрана, як слід було б, писав: “На ту милу обмову Дністрової русалки можна відповісти тільки віршем нашого земляка Богдановича: “Во всехъ ты, Душенька, нарядахъ хороша!”¹⁰³.

М.Максимович закликав до формування єдиного українського правопису, що мав охоплювати різні діалекти “въ устахъ говорящаго имъ народа – отъ Карпатскихъ горъ до степей Задонскихъ и береговъ Кубани”¹⁰⁴. “...Заслуга Максимовича для розвою українського письменства в Галичині, – писав К.Студинський, – лежить не лише в його етнографічних, літературних і наукових працях, але також в його накликуванню, щоби писати живою, народною мовою та в заохочуванню до наукової праці”¹⁰⁵. Однак, на думку К.Студинського, “в будучність українського письменства на Україні Максимович не вірить. По його гадці, стала великоруська мова для всіх освічених Українців загальною мовою і тому все, що пишеться на Україні по українськи, вже до певної степені штучне і має більше льокальне значінє...”. Брак віри в майбутнє української літератури, попри сердечну любов до України, був притаманний А.Метлинському, а “двадцять два роки після

листу Максимовича до Зубрицького чуємо ще його, що правда, в иньшій формі, також у Костомарова”. Погляд М.Максимовича на перспективи розвитку української літератури, висловлений у листах до галицьких діячів, “міг бути студеною водою на мрії перших наших речників живого слова”¹⁰⁶. М.Максимович став, по суті, першим популяризатором галицької літературної продукції на українських землях під Росією, створював “духову звязь між Галичиною і Україною”¹⁰⁷.

Багато прислужився активізації народознавчої діяльності Я.Головацького в Галичині Осип Бодяньський – відомий учений, поет-романтик, професор Московського університету. Він зацікавився культурною діяльністю галичан майже одночасно з посиленням інтересу до нього “Руської трійці”. У 1834 р. в періодичному виданні “Молва” О.Бодяньський надрукував статтю з приводу появи у Львові збірки Вацлава Залеського “Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego”. Невдовзі Шашкевичів гурток, очевидно, познайомився з книгою О.Бодяньського “Наські українські казки запорожця Іська Материнки”, що вийшла в Москві 1835 р. Як уже зазначалося, Я.Головацький зробив рукописну копію однієї з “казок” наприкінці 1830-х рр., згодом він отримав книгу з дарчим написом автора на звороті титульної сторінки: “Пану Головацькому у Львові. І.Б.(одяньський). Хвеврала 16, 1843 р. Москва”¹⁰⁸. Щоправда, М.Шашкевич не згадав цієї книги в бібліографічному списку, наведеному в “Русалці Дністровій”, що був складений, мабуть, ще для “Зорі” в 1834 р. (за винятком дописаного в кінці “Руського весілля” Й.Лозинського)¹⁰⁹. Працю О.Бодяньського, що являла собою віршовані казки на літературно опрацьовані фольклорні сюжети, перевидав 1903 р. І.Франко, відзначивши їх національний колорит¹¹⁰.

Я.Головацький мав особисту зустріч з О.Бодяньським лише в 1867 р. у Москві під час етнографічної виставки, однак листування між ними почалося на 20 років раніше. “...Усе то більше розпротраняється дух руський”, – писав Я.Головацький О.Бодяньському 22 жовтня (4 листопада) 1843 р., закликаючи надсилати літературу з Наддніпрянщини в Галичину “для голодних бідняків, що для них всяка руська книжка – невидальщина”¹¹¹. Декілька разів О.Бодяньський передбачав заїхати до Львова. Поштовх до переписки дало намагання Я.Головацького передати Бодяньському записи народних пісень, які було неможливо опублікувати в Галичині з огляду на цензурні перешкоди. О.Бодяньський допоміг з публікацією через московське Товариство історії і старожитностей, що видало в кінці 1878 р. значно доповнену з часом велику фольклорну збірку в чотирьох томах. Водночас він передавав у Галичину видання наддніпрянських письменників і вчених¹¹². “Нема сумніву, – писав К.Студинський, – що прислані Бодяньським книжки розширювали овид (світогляд. – І.Р.) Головацького та заохочували його до наукової та літературної праці. В заміну інформував Головацький Бодяньського про успіхи народного життя і літературного розвою галицької Русі, а кореспонденція між ними тривала... аж по кінець життя Бодяньського (в р. 1877)”¹¹³. О.Бодяньський надсилав Я.Головацькому, за словами М.Возняка, “поруч великоруських наукових праць майже всі визначніші українські видання, а Головацький віддячував ся висиланем Бодяньському пісень, казок і т.п.”¹¹⁴. Крім того, в 1845 р. почалося листування О.Бодяньського з Д.Зубрицьким, що було пов’язано з підготовкою до друку праці відомого галицького історика в Росії. У російському перекладі,

здійсненому О.Бодяньським з польської мови, публікація мала назву “Критико-историческая повесть временных лет Червоной или Галицкой Руси”. В обох випадках – з Я.Головацьким і Д.Зубрицьким – взаємини О.Бодяньського мали інформаційно-науковий характер¹¹⁵.

(Закінчення – в наступному номері)

¹ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47 / Відбитка з XI і XII т. Збірника фільологічної секції НТШ. – Львів, 1909; Матеріали й замітки до історії національного відродження Галицької Русі в 1830 та 1840 рр. Зібрав і пояснив М.Тершаковець // Українсько-руський архів. – Т.ІІІ. – Львів, 1907; Возняк М. У століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича (1834-1934) Нові розшуки про діяльність його гуртка. – Ч.І, ІІ. – Львів, 1935 та ін.

² Шашкевичіана. Нова серія. Збірник наукових праць. – Вип.1-2. – Львів-Броди-Вінніпег, 1996; Вип.3-4. – Львів-Вінніпег, 2000; Вип.5-6. – Львів, 2004; “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху і культури України / Відп. ред. Ф.І.Стеблій. – К., 1987 та ін.

³ Возняк М. Як пробудилося українське народне життя в Галичині за Австрії. – Львів, 1924. – С.5.

⁴ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С.І.

⁵ Огіснко І. (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови. – К., 1995. – С.175.

⁶ Сарбей В. Національне відродження України // Україна крізь віки. – К., 1999. – Т.9. – С.58.

⁷ Кирчів Р.Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці”. – К., 1990. – С.89, 337.

⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С.ІІ.

⁹ Там само. – С.VІІ.

¹⁰ Петраш О. “Руська трійця”. – К., 1986. – С.30, 31.

¹¹ Возняк М. Століття “Зорі” Маркіяна Шашкевича // Діло. – 1934. – 4 травня. – С.4.

¹² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С.ХХІ.

¹³ Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття. – К., 1996. – С.50.

¹⁴ Русалка Дністровая. – К., 1987. – С.27.

¹⁵ Там само. – С.27, 28, 29.

¹⁶ Там само. – С.180.

¹⁷ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. Життя, творчість і громадсько-культурна діяльність. – К., 1969. – С.81, 82.

¹⁸ Русалка Дністровая. – С.53.

¹⁹ Там само. – С.109.

²⁰ Там само. – С.110.

²¹ Там само. – С.33, 35, 37.

²² Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції // Збір. творів у 50 т. – К., 1980. – Т.26. – С.90, 91.

²³ Петраш О. “Руська трійця”. – С.35.

²⁴ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.122, 221.

²⁵ Азбука і абетка // Маркіян Шашкевич. Твори. – К., 1973. – С.125, 126.

²⁶ Там само. – С.127.

²⁷ Там само. – С.130.

²⁸ Русалка Дністровая. – С.170, 171.

²⁹ Петраш О. “З пісню, хрестом, мечем...” (Маркіян Шашкевич як священик і автор духовних творів) // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Вип.3-4. – С.93, 94.

³⁰ Нахлік О. Педагогічна діяльність М.Шашкевича і Я.Головацького // Там само. – С.110, 111.

³¹ Шашкевич М. Твори. – К., 1973. – С.55.

³² Шалата М. Дослідження життя і творчості “Руської Трійці”: підсумки і проблеми // Там само. – С.548.

³³ Вагилевич І. До М.О.Максимовича (1837) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – К., 1982. – С.194, 195.

³⁴ Нахлік Є. Княжа Русь у творчості західноукраїнських романтиків // Шашкевичіана. – Вип.3-4. – С.44, 45.

³⁵ Вагилевич І. Дністер // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.162.

- ³⁶ Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. // Записки НТШ. – Т.ХСІІІ, кн.І. – Львів, 1910. – С.119.
- ³⁷ Брок П. Іван Вагилевич (1811-1866) та українська національна ідентичність // Шашкевичіана. Збірник наукових праць. – Вип.1-2. – С.400.
- ³⁸ Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. – С.130.
- ³⁹ Грамматика роского языка составленна Яковомъ Головацкимъ. – Львів, 1849. – 222 с.
- ⁴⁰ Возняк М. Студії над галицько-українськими граматиками XIX в. // Там само. – Т.ХСІV, кн.ІІ. – Львів, 1910. – С.142, 160.
- ⁴¹ Матисякевич З. Яків Головацький – визначний історик України // Шашкевичіана. – Вип.3-4. – С.672, 673.
- ⁴² Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. На підставі споминів. – Львів, 1926. – С.7.
- ⁴³ Возняк М. Маркіян Шашкевич. – Львів, 1941. – С.47.
- ⁴⁴ Франко І. Критичні письма о галицькій інтелігенції. – С.93.
- ⁴⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С. LXVII, LXXXI.
- ⁴⁶ Там само. – С. XLVII.
- ⁴⁷ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Русі съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – СПб, 1906. – С.90.
- ⁴⁸ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С. XLIX.
- ⁴⁹ Тершаковець М. Галицько-руське літературне відродженє. – Львів, 1908. – С.139, 140.
- ⁵⁰ Там само. – С.140.
- ⁵¹ Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Львів, 2003. – Вип.38. – С.136.
- ⁵² Там само. – С.136, 137.
- ⁵³ *Детальніше див.:* Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини галицької України та російської в I пол. XIX в. // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.4; Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – К., 1963. – С.148.
- ⁵⁴ Львівська наукова бібліотека (далі – ЛНБ) ім. В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький), спр.777, арк.1-46, 47-90.
- ⁵⁵ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.101.
- ⁵⁶ ЛНБ ім. В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.142 (М.Шашкевич), спр.19, арк.1.
- ⁵⁷ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.4.
- ⁵⁸ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.100.
- ⁵⁹ ЛНБ ім. В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.36 (Я.Головацький), спр.778, арк.1.
- ⁶⁰ Там само, спр.764, арк. 1-13.
- ⁶¹ Там само, спр.763, арк. 1-6 зв., 7-12 зв.
- ⁶² Там само, спр.765, арк. 1-12 зв., 13-24 зв., 25-37, 38-49 зв.; спр. 766, арк. 1-16.
- ⁶³ Там само, спр.768, арк. 1-12.
- ⁶⁴ Там само, спр.771, арк. 1-6 зв.
- ⁶⁵ Там само, спр.785, 2 арк.
- ⁶⁶ Там само, спр.773, 20 арк.
- ⁶⁷ Там само, спр.788, арк.1, 2.
- ⁶⁸ Там само, спр.737, арк. 1-23, 13 зв.; Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.101.
- ⁶⁹ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.4.
- ⁷⁰ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.106.
- ⁷¹ Огоновський О. Маркіян Шашкевич. Про его жите и письма. – Львів, 1886. – С.34.
- ⁷² Ластовка. Сочиненія на Малороссійскомъ языкѣ. Собралъ Е.Гребенка. – СПб, 1841. – С.380.
- ⁷³ Писання Маркіяна Шашкевича. Видав М.Возняк. – Львів, 1912. – С.231, 232.
- ⁷⁴ ЛНБ ім. В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.142 (М.Шашкевич), спр.3, арк.1.
- ⁷⁵ Писання Маркіяна Шашкевича. – С.294.
- ⁷⁶ Шашкевич М. До Михайла Козловського (1842) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.130.
- ⁷⁷ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.108, 109.
- ⁷⁸ ЛНБ ім. В.Стефаника, відділ рукописів. – Ф.142 (М.Шашкевич), спр.38, арк.1-11.
- ⁷⁹ Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С.48, 49.

- ⁸⁰ Шашкевич М. Побратимові, посылаючи йому пісні українські (Дума) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.49, 50.
- ⁸¹ Возняк М. Маркіян Шашкевич. – С.49, 50.
- ⁸² Головацький Я. До П.Я.Лукашевича (1840) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.308.
- ⁸³ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С. LI, LII.
- ⁸⁴ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.5.
- ⁸⁵ Кореспонденція Якова Головацького в літах 1835-49. Видав К.Студинський / Збірник фільольогічної секції НТШ. – Т.ХІ-ХІІ. – Львів, 1909. – С.18.
- ⁸⁶ Максимович М. О причинах взаимного ожесточения поляков и малороссиян, бывшего в XVII веке // Вибрані твори. – К., 2004. – С.174.
- ⁸⁷ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.102.
- ⁸⁸ Гербільський Г. Розвиток прогресивних ідей в Галичині у першій половині XIX століття. – Львів, 1964. – С.204, 205.
- ⁸⁹ Максимович М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.143.
- ⁹⁰ Пѣснь о полку Игоревѣ. (Изъ лекцій о Русской словесности, читанныхъ 1835 года въ Университетѣ Св. Владиміра Ордин. Профес. Михаиломъ Максимовичемъ). – СПб, 1837. – 22 с. / Изъ Журнала Министерства Народнаго Просвѣщенія. *Примірник цієї статті зберігається у відділі рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаника.*
- ⁹¹ Вагилевич І. До М.О.Максимовича (1838) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.202.
- ⁹² Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности Профессора М.Максимовича, писаное въ 1840 г. изъ Кіева // Галичанинъ. Литературный сборникъ. – Львовъ, 1863. – Кн.І, вып.ІІ. – С.110, 111.
- ⁹³ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.6; Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.102, 103.
- ⁹⁴ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... // Галичанинъ. – 1863. – Кн.І, вып.ІІ. – С.110.
- ⁹⁵ Там само. – С.109, 110.
- ⁹⁶ Головацький Я. До М.О.Максимовича (1840) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.309.
- ⁹⁷ Головацький Я. Письмо о галицко-русской словесности... // Галичанинъ. – 1863. – Кн.І, вып.ІІ. – С.108.
- ⁹⁸ Там само.
- ⁹⁹ Там само. – С.109.
- ¹⁰⁰ Максимович М. О стихотвореніяхъ Червонорускихъ // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.120, 121.
- ¹⁰¹ Там само. – С.134, 141.
- ¹⁰² Там само. – С.142.
- ¹⁰³ Щурат В. Вибрані праці з історії літератури. – С.136.
- ¹⁰⁴ Максимович М. О правописаніи малороссійскаго языка. Письмо къ Основьяненку // Кіевлянинъ. – 1841. – Кн.2. – С.155, 156.
- ¹⁰⁵ Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С. LІV, LV.
- ¹⁰⁶ Студинський К. З кореспонденції Дениса Зубрицького (Рр. 1840-1853) // Записки НТШ. – Т.ХLІІІ, кн.5. – Львів, 1901. – С.5.
- ¹⁰⁷ Там само. – С.7.
- ¹⁰⁸ Наськы украиньскы казкы, запорозьця Иська Матырынкы. – Москва, 1835. – 49 с. *Це видання зберігається у відділі рідкісної книги ЛНБ ім. В. Стефаника.*
- ¹⁰⁹ Шалата М.Й. Маркіян Шашкевич. – С.104.
- ¹¹⁰ Довідник з історії України. А-Я. / За заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – К., 2001. – С.78.
- ¹¹¹ Головацький Я. До О.М.Бодяньського (1843) // Шашкевич М., Вагилевич І., Головацький Я. Твори. – С.310, 311.
- ¹¹² Студинський К. Причинки до історії культурного життя Галицької Русі в літах 1833-47. – С. LVII, LVIII.
- ¹¹³ Там само. – С. LVIII.
- ¹¹⁴ Возняк М. Погляд на культурно-літературні зносини... // Неділя. – 1911. – Ч.43-44. – 5 падолиста. – С.7, 8.
- ¹¹⁵ Свѣнцицкій И.С. Обзоръ сношеній Карпатской Русі съ Россіей въ 1-ую пол. XIX в. – С.70.